

**ДИСКУСІЙНІ АСПЕКТИ ЩОДО УЧАСТІ СЛОВАЦЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО
КОНТИНГЕНТУ У ВІЙНІ ПРОТИ СРСР (1941–1945 рр.)**

Стаття містить матеріали підготовлені на основі наукових розробок вітчизняних і зарубіжних учених, а також архівних джерел. Присвячена проблемі участі армій європейських союзників Німеччини у війні проти СРСР.

Ключові слова: СРСР, Європа, Словаччина, війна, фронт.

Загальним у західній та й пострадянській історіографії вважається твердження, що, Гітлер насильницьким чином «гнав підневільні країни» на війну з СРСР. Насправді ж – це не так. З Італією зрозуміло – Муссоліні за власною ініціативою підготував три кращі дивізії для вторгнення, 22 червня 1941 р., разом з Німеччиною, оголосив війну СРСР, а 30 червня Гітлер, після тривалих домовленостей з боку дуче, погодився нарешті на участь італійських військ у війні проти СРСР. Тобто італійці були винятково добровільними учасники «походу на Схід». Що ж до Угорщини, то Гітлер спочатку не збирався залучати її до війни проти СРСР. Угорське керівництво, у свою чергу, бажало надати свою військову допомогу Німеччині, щоб отримати нові козирі при післявоєнному перевлаштуванні Європи; хортисти були впевнені в черговій перемозі Німеччини і боялися запізнитися на розподіл «пирога». До 22 червня 1941 р. угорці підтягли до кордонів з СРСР рухому групу у складі 5 бригад (44 тис. чол., 200 артсистем і мінометів, 189 танків, авіагрупу з 48 літаків). 27 червня 1941 р. Угорщина оголосила війну СРСР, і угорські частини були відправлені на фронт. Як бачимо, участь Угорщини в поході на СРСР є справа абсолютно добровільною. Стала союзником Третього рейху, й франко-британська союзниця – Румунія, яка збиралася повернути собі Бессарабію та південно-західну Україну, взяла активну участь у підготовці до нападу на СРСР. Вся потужність румунської авіації була зосереджена у спеціально сформованій для участі в бойових діях на Східному фронті бойовому угрупованні Gruparea Aeriana de Lupta. Румунська армія була, за статистикою, найчисленнішою серед союзних Німеччині військ. У Румунії були близько 2 600 тис. військовозобов'язаних. З них до 1941 р. в армію призвали близько 800 тис. чол., а до січня 1944 р. – ще 175 тисяч. Тобто Румунія, також вступила у війну проти СРСР виключно на добровільних засадах. Про Фінляндію в даному контексті і зовсім говорити не варто – фіни півроку в усіх ЗМІ говорили про реванш за «Зимову» війну, тому в Хельсінки оголошення про початок радянсько-німецької війни зустріли, за даними ЗМІ, народним гулянням [1].

Що ж до Словаччини, то її участь у Другій світовій війні, як союзниці Німеччини, є подією, яка майже п'ятдесят років залишалася практично не дослідженою. За винятком декількох публікацій у Західній Європі та США і згадки ролі Словаччини в збірниках з воєнної історії, в Німеччині, ні сама Словаччина, ні тодішній СРСР не приділяли уваги науковому дослідженню цієї теми. В першу чергу, це пов'язано з тим, що Словаччина після війни відносилася до «братніх країн». Наслідком цього стало замовчування фактів найбільш впливових та кровопролитних боїв словацьких військ з РСЧА. Ця актуальна наукова проблема

була однаково «незручна» і словацькій, і російській, і німецькій сторонам, але вимагає вирішення.

Лише на початку 1990-х рр. в самій Словаччині історики почали об'єктивно вивчати і цю сторінку історії. До перших фундаментальних видань, які розглядають проблему участі Словаччини у Другій світовій війні відноситься робота «Горнострілецькі частини Гітлера» Дж. Лукаса, яка надрукована у Празі (1994 р.) [2]. Військовий історик Ч.К. Клімент детально розглядає у своїх публікаціях історію словацької армії цього періоду. Найбільш відома його робота «Словацька армія 1939 - 1945», а у 1998 р. у США, у співпраці з Б. Накладалом виходить робота «Перший союзник Німеччини» [3]. У цих роботах відображена участь словацьких частин в окремих операціях, до текстової частини додаються численні таблиці й фотографічний матеріал.

Серед плеяди сучасних військових істориків, які вивчають питання участі Словаччини у II світовій війні, слід особливо виділити І. Бистрицькі [4]. У своїх роботах, опублікованих за останнє десятиліття, він досліджує окремі питання, пов'язані з долею словацьких частин, задіяних на Східному фронті. Два роки тому вийшла ґрунтовна робота Петри Шмідт «Словаки на Східному фронті. 1941-1944 рр.» [5]. Дана робота представляє огляд історичного розвитку Словаччини до отримання нею вперше за всю свою історію незалежності; подій, безпосередньо передуючих вступу Словаччини у війну, що дає змогу зрозуміти, чому Словаччина стала взагалі першим союзником Німеччини і долі окремих словацьких частин на території Радянського Союзу у період з літа 1941 по осінь 1944 р.

Країною, яка була вимушена, на думку більшості істориків, взяти участь в радянсько-німецькій війні, – була Словаччина. На нашу думку, це твердження є хибним як і багато інших, які згодом перетворилися на міфи, які вже десятки років «кочують» з одних джерел до інших. Серед них наступні, які прямо цитуються нами з різних публікацій:

1-й міф: «під тиском Німеччини, яка фактично окупувала Словаччину, остання була вимушена взяти участь у радянсько-німецькій війні»;

2-й міф: «...рівень військової підготовки словацьких військ був низьким, а озброєння було застарілим, гіршим за радянське, і непридатним для сучасної війни»;

3-й міф: «...якість військ словаків була низькою, використовувалися вони, в основному, для окупаційної служби, а при прямих зіткненнях з радянською армією терпіли нищівні поразки»;

4-й міф: «...відправлений Словаччиною на театр військових дій військовий контингент дуже швидко перетворився на Чехословацький армійський корпус, який діяв вже з іншого боку фронту... а єдина спроба німецького командування послати словаків у бій (було це на Північному Кавказі зимою 1943 р.) закінчилася їх практично поголовним переходом на бік Червоної армії... Всього з 36.000 словацьких військовослужбовців, які билися на Східному фронті з липня 1941 по вересень 1944, загинуло менше 3.000, зате в полон здалося більше 27.000 солдатів, офіцерів і генералів» [1;6].

Показовими в цьому плані є навіть дисертації, так у кандидатській дисертації Петри Шмідт, захищеній в 2009 р. у Воронежі, пункти плану звучать: «Боевые действия в 1942 г. и начало распада словацких частей. ... Разгром словацких частей

на Кубани и их разложение... Окончательное разложение словацких войск, произвольный и организованный переход словаков на сторону Красной Армии в Крыму». Дивовижно, за німецькими даними «у 1941 р. полоненими вермахту стали 2,5 млн. військовослужбовців та інших осіб СРСР», але ні в зарубіжній, ні у вітчизняній історіографії про «разложение» РСЧА не йдеться, а говориться про згуртованість народу та армії перед фашистською загрозою [7, с.164]. Що ж це за військо, яке три роки добре, на думку німців, воює в цій «м'ясорубці», а під час кривавих боїв на Перекопі та Мелітополі потрапляє у полон, за радянськими даними, з 45000 загального контингенту 1800 словаків (потім «...перевірка установила, что генерал-лейтенант Кириченко намного преувеличил количество взятых им в плен словаков» [8, арк. 462об., 463, 463 зв.]), три роки «розкладається»? Чому ж воно так довго «розкладається»?

Як ми бачимо упередженість і стереотипність в оцінці дій словацьких військ не потребує додаткових доказів і є нагальна потреба, виходячи з сучасних досліджень, у першу чергу словацьких військових істориків, які користувались відкритими словацькими та німецькими архівами, а також на основі військових архівів Російської Федерації піддати критичному аналізу тези, які стали основою міфотворчості в даному питанні.

Отже, розглянемо перший міф. Коли в березні 1939 р. Гітлер знехтував обіцянку, даною у Мюнхені, і захопив Чехословаччину, Чехія була приєднана до рейху як «протекторат Богемія і Моравія», а Словаччина проголошена незалежною державою. Президентом став відомий правими і антисемітськими поглядами єпископ Тіссо. 19 березня 1939 р. між Словаччиною та Німеччиною був підписаний договір, згідно якому Третій рейх брав під «захист» цілісність і незалежність свого союзника. Проте вже 23 березня угорські війська за наказом М. Хорті вторглися на територію словацької провінції Рутенії. Деякі частини колишньої чехословацької армії і поспішно створені загони словацько-українського ополчення спробували дати відсіч, але їх опір був швидко придушений. 31 березня уряд Словаччини визнав втрату Рутенії.

Гостро встало питання про створення власних збройних сил. При цьому словацька армія зіткнулася з кількома серйозними проблемами. Перш за все не вистачало сучасної зброї і техніки. Німці захопили всі склади колишньої чехословацької армії, розташовані головним чином на території Богемії і Моравії. Іншою, не менш важливою проблемою була відсутність досвідчених офіцерських кадрів. Щоб вирішити цю проблему, частину словацьких офіцерів направили на навчання до Німеччини. Крім того, у Словаччині відкрилася і почала свою діяльність німецька військова місія, але до кінця війни всі проблеми з командним складом в армії вирішити так і не вдалося.

Словаччина стала єдиною державою з союзників Німеччини, яка взяла участь у бойових діях проти Польщі. Ще під час розробки плану операції "Weiss" німецький Генштаб просив у Тісо підтримки словацької армії. Не дивлячись на те, що словацькі збройні сили були нещодавно створені, вони зуміли виставити дві бойові групи. Словацькі частини вступили в бій у південних районах Польщі. Їх підтримували і літаки словацького авіаполку [9].

Чи готувалася Словаччина до війни з Радянським Союзом важко сказати, але як свідчать словацькі джерела про початок війни вони знали завчасно. Після війни

Чатлош стверджував, що Словаччина вступила у війну непідготовленою. Проте, 18.06.1941 р. повітряне відомство і командування військово-повітряних сил видали розпорядження про те, що разом з групами протиповітряної оборони Братислави та всіх стратегічних пунктів повинні бути створені групи ПВО. За наказом міністра національної оборони нібито з метою перевірки військово-повітряних сил було повністю активізовано протиповітряну оборону Словаччини до 16:00 19.06.1941 р. Проведено повномасштабні навчання всіх родів військ [9; 10]. Так само наказом від 20.01.1941 р. були створені загони швидкого реагування. У загони входили піхотна рота, один кулеметний взвод і, у разі потреби, їх доповнювали взводи бронетранспортерів, танків, гармат і кіннота. В цілому було створено 16 загонів швидкого реагування, практично в кожному значущому місті Словаччини [10; 11, с.47].

Ці накази і розпорядження були сформульовані так, щоб створити враження, неначе мова йде про прості навчальні збори. Проте ці навчання проводилися військовослужбовцями з повністю спорядженими боекомплектами і зі всім військовим матеріально-технічним забезпеченням. Прагнення уникнути антивоєнної реакції населення було причиною того, що всі ці бойові маневри проводилися у вигляді нібито навчань. Цікавий також той факт, що, за наказом міністра національної оборони, командування військово-повітряних сил віддавало розпорядження також для командування сухопутних військ, не дивлячись на те, що їх статус був ідентичний.

Вже 22 червня 1941 р. Тісо запропонував керівництву Третього рейху «направити до Росії словацькі війська». З одного боку, він хотів продемонструвати свою непримиренну позицію по відношенню до комунізму, з іншого ж – сподівався на заступництво фюрера у разі нових домагань Угорщини. Як і у випадку з Італією, Гітлер не проявив оптимізму з цього приводу, вважаючи, що словаки не битимуться зі своїми братами по крові, але зрештою погодився. 26 червня на Східний фронт відправилася словацька експедиційна армійська група під командуванням міністра оборони, генерала Фердинанда Катлоса. Як бачимо, про тиск Німеччини у даному питанні не могло бути й мови, а керівництво Словаччини умовило лідера Німеччини задіяти у війні з СРСР словацьку експедиційну армійську групу.

Щодо 2-го міфу, про низький рівень військової підготовки словацьких військ та застаріле і непридатне для сучасної війни озброєння, зазначимо, рівень військової підготовки словацьких військ постійно поліпшувався (за півтора роки роботи німецької місії у Словаччині та військових шкіл для підготовки словацьких офіцерів у Німеччині). Крім того, зазначимо, що за рівнем підготовки, при чому і солдатського, і командирського складу Червона Армія була ще більше не підготовлена, наприклад, 80% солдат Західного Особого округу були новобранці травня 1941 р.; мала Словаччина і недавній військовий досвід у війнах з Польщею та Угорщиною.

Відповідно словацький контингент на Східному фронті (загальна чисельність групи – 45.000 солдат і офіцерів) складався з мобільної та охоронної дивізії, авіаційних з'єднань та окремих частин на різних ділянках фронту у складі трьох дивізій СС (5390 бійців за даними з документів СС).

Мобільна дивізія (Rychla Divizie) включала: два мотопіхотні полки, в кожному два батальйони, батарею гірських гармат і протитанковий взвод. У батальйоні три роти: піхотні і важкої зброї; артилерійський полк: два дивізіони; розвідувальний батальйон: самокатна рота і рота важкої зброї, взвод піхотної артилерії; танковий батальйон: дві танкові роти і протитанкова батарея; дві зенітні батареї; саперний батальйон з двох саперних рот. Особовий склад дивізії налічував: 371 офіцера, 90 десятників, 8060 рядових солдат. На озброєнні вона мала: 4898 гвинтівок, 2111 пістолетів, 256 легких кулеметів, 57 важких кулеметів, 22 міномети, 12 зенітних гармат (20 мм), 4 зенітних гармати (88 мм), 40 гармат (37 мм), 16 гаубиць (100 мм), 4 гармати (105 мм), 201 легковий автомобіль, 839 вантажних автомобілів, 139 мотоциклів, 282 велосипеди [12].

Охоронна дивізія, сформована у серпні 1941 р., складалася з: двох піхотних полків, у кожному два піхотні батальйони, протитанкова рота і взвод гармат; у батальйоні три піхотних і кулеметна роти; артилерійського полку: два дивізіони; розвідувального батальйону: два кавалерійські ескадрони; саперного батальйону з трьох саперних рот; бронеавтомобільної роти - 6 ОА vz. 30; танкової роти – 7 LT-40.

Що ж до озброєння, то словацькі військові використовували озброєння колишньої чехословацької армії:

- гвинтівки системи «Маузера» чехословацького виробництва ZB vz.24 (не гірші, а за ключовими параметрами, кращі гвинтівок Мосіна РСЧА), ручні і станкові кулемети ZB vz.24, ZB vz.30 і ZB vz.53 (не гірші кулеметів ДП, не кажучи вже про «Максими»), пістолети CZ vz.27 і CZ vz.38 (не гірші за ТТ РСЧА), ручні гранати – наступальні RG.34 і універсальні G.38 (див. табл. 1.);

Таблиця 1. Тактико-технічні характеристики словацької та радянської стрілецької зброї						
Вид зброї	гв. «Маузера»	гв. «Мосіна»	руч.кул-т ZB-30	руч.кул-т ДК-27	пістолет CZ vz.38	пістолет ТТ
Калібр, мм	7,92	7,62	7,92	7,62	9	7,62
Маса, кг	4,1	4,0	8,3	11,2	0,88	0,85
Довжина, мм	1500	1660	1180	1266	195	195
Темп стрільби пос/хв	20	8/10	600	600	–	–
Шв. кулі м/сек	875	865	800	850	290	400
Міст. магазина	5	5	30	47	9	8
Прицільна дальн., м	2000	2000	1600	1500	50	50

- 81-мм міномети 8cm M. vz. 36, 37-мм 3,7cm P.U.V. vz.37 і 47-мм 4,7cm P.U.V. vz.36 протитанкові гармати, 76,5-мм польові гармати 8 cm K. vz. 17, легкі 100-мм гаубиці 10 cm H. vz.14/19 (вся артилерія не гірша за радянську, поступалася окремим найсучаснішим радянським гарматам, яких було на фронті не багато);

- танки LT vz. 35 і LT vz. 40, бронеавтомобілі ОА vz.30 (ТТХ на рівні радянських БТ-7 та Т-26 (основні радянські танки початку війни), крім того надійніші за танки РСЧА);

Випуск 35

- ближні розвідники і легкі бомбардувальники S-328 (за рівнем ГТХ на рівні радянських I-16, I-153 «Чайка», P-10, СБ).

Словацька винищувальна авіація мала винищувачі Avia B-534, з 1942 р. отримали від німців літаки Vf.109 серії F, а потім і G2 та G4 (на той момент кращі в світі).

Як бачимо, озброєння словацької армії було не тільки сучасним (крім танків), а й надійним (гвинтівками, кулеметами, пістолетами, танками та броневантами озброювали навіть німецькі частини).

Для оцінки правдивості третього міфу «про низьку боєздатність словацьких частин, які не використовувались у боях» скористаємося німецько-словацькими даними, які з'ясовують бойовий шлях військових частин словаків.

1-а словацька моторизована дивізія восени 1941 р. знаходилася у складі 1-ої німецької танкової армії і діяла на території правобережної України, потім брала участь у запеклих боях біля Маріуполя і Таганрога, зіграла ключову роль у взятті Ростова на Дону. Зиму 1941–1942 рр. словацька дивізія зустріла на рубежі річки Міус. Влітку 1942 р. 1-а моторизована дивізія разом з німцями наступає на Кавказ – звідки у січні 1943 року відступає (прикриваючи німецькі частини!), біля станиці Саратівської після бою кидає частину важкої техніки, там же залишилося приблизно четверта частина її військовослужбовців – більшість загинула, частина здалася у полон. Потім 1-а моторизована словацька дивізія вела тяжкі бої під Мелітополем – після чого її залишки (12 офіцерів, 13 унтер-офіцерів і 775 солдат) були відправлені для посилення оборони Криму і дивізія отримала статус піхотної, а потім на початку травня 1944 р. дивізія зайнята на будівництві ділянки оборони «Берта Штеллунг - Berta Stellung». 25.05.1944 р. генерал Ф. Чатлош розпорядився перейменувати 1-у пд з 1 червня 1944 р. у 1-у технічну дивізію [3; 4].

2-а охоронна дивізія дислокувалася на західній Україні – охороняла важливі комунікації. Весною 1943 р. її перевели до Білорусії, де війська «відзначились» винищенням кількох сіл. І тільки влітку 1943 р. більше п'ятисот її військовослужбовців перейшли на бік партизан. 1 листопада 1943 р. дивізію роззброїли і відправили до Італії як будівельну бригаду [14].

Остаточний крах словацької армії відбувся у момент початку Словацького національного повстання 29 серпня 1944 року. Тобто найбільш тяжкі роки війни словаки відвоювали за Гітлера (а словацькі частини СС припинили опір у червні 1945 р.).

Як ми бачимо, протягом всього періоду участі словацьких військ у війні з СРСР, крім охоронної дивізії, всі частини бились на передовій.

Ми звернулися до архівних даних ЦАМО (Російська Федерація) та опублікованих нещодавно архівних джерел Словаччини та Німеччини, щоб підтвердити або спростувати думку про слабку боєздатність словацьких частин, визначити чи вірне твердження про те, що під впливом радянської пропаганди та «слов'янської солідарності» словаки підрозділами переходили на бік РСЧА.

Ось витяг з аналітичної записки радянської розвідки про словацькі війська восени 1941 р: «Первая мотодивизия была укомплектована кадровыми солдатами бывшей чехословацкой армии, в том числе и судетскими немцами. Личный состав подбирался из физически крепкой, хорошо подготовленной молодежи, известный процент составляли словацкие националисты, фашисты. В результате потерь и пополнений качество личного состава ухудшилось» [15, арк.127].

Інший документ 1942 р. говорить: «Надежды словаков на завершение войны и возвращение домой в 1941 г. не оправдались. «Блицкриг» нацистской Германии против СССР провалился. Война приобретала затяжной характер. Суровые условия русской зимы отрицательно сказывались на политико-моральном состоянии словацких военнослужащих. Но отсутствие широкомасштабных боевых действий частей Красной Армии против словаков, находившихся в обороне в конце 1941 г. позволяли сохранять боеспособность словацких войск» [16, арк.149].

Підтверджують інформацію з радянських документів і німецько-словацькі джерела: «Офіційно зафіксовані втрати словацьких частин на радянсько-німецькому фронті в період з 24 червня по 31 грудня 1941 р. склали 197 полеглих, 64 загиблих у результаті хвороби або поранення, 12 потрапили в полон і 39 осіб зниклих» [3].

Тобто у 1941 р. словаки нікуди «не перебігали». Можливо ситуація кардинально змінилася у 1942 році? Документи говорять наступне. У період з грудня 1941 р. і по кінець квітня 1942 р. за офіційними даними «Швидка дивізія» зазнала наступних втрат: 127 убитих, 12 зниклих без вісти, 2 перебіжчики (де ж частини, які переходили на бік РСЧА?). У спецповідці політуправління Чорноморської групи військ говориться: «Среди солдат сравнительно свободно высказываются любые взгляды и настроения. Просоветские и панславянские настроения проявляли себя до ноября 1942 г. слабо и малоактивно. Основная масса солдат доверяла офицерско-фашистской пропаганде, несмотря на скептическое и ироническое отношение к освещению этой пропагандой отдельных фактов. К советской пропаганде проявлялся интерес, как к новинке и дополнительному источнику политико-военной информации, но основные наши выводы и призывы не встречали доверия у словацких солдат» [17, арк.194зв.].

Полонений словацький офіцер (потрапив у полон влітку 1943 р.) так оцінював ефективність радянської пропаганди в 1942 р.: «Политическая пропаганда советской стороны, по нашим данным, за последнее время усилилась. Однако, поскольку эта пропаганда носила только политический характер и не затрагивала основных, с нашей точки зрения, вопросов – дисциплины и взаимоотношения солдат с офицерами, мы не принимали в отношении ее специальных мер, и не видели надобности в ведении контрпропаганды. Советские листовки я видел и читал неоднократно. Они интересны, но опять-таки, покуда солдат верит своему офицеру и дисциплинирован, большого результата дать они не могут, бороться с ними не стоило. Вот почему пропагандистская группа лейтенанта Фречера создавалась в основном для контрпропаганды английского радио, а не советской пропаганды» [15, арк.258-264].

Дослідники П. Еббот і Н. Томас так характеризували словацькі частини на радянсько-німецькому фронті: «Елітна мобільна дивізія воювала в районі Львова, Києва і Міуса, де, як відзначали німецькі офіцери, словаки проявили себе «хоробрими солдатами з дуже хорошою дисципліною»» [18, с.56.].

Німецька, словацька і, навіть, британська преса [19, s. 1] відмітили визначальну роль словацьких військ у боях за Ростов. Ось що пише словацька преса : «24 липня 1942 р. до Ростова прибув словацький міністр національної оборони Ф. Чатлош, який відвідав сектор оборони німецької 125-ї пд. 25 липня він оглянув поля боїв поблизу Генеральського, а 26 липня у ході огляду поля бою на

Зеленому острові в Ростові нагородив командира «Швидкої дивізії» генерала Туранца військовим орденом «Хрест Перемоги» II ступеня, а також 22 солдат і офіцерів дивізії іншими орденами та медалями»[10, s.39].

27 липня міністр видав особливий наказ, у якому виразив своє захоплення діями «Швидкої дивізії». Особливо він відзначив той факт, що її частини всього лише за п'ять днів подолали з боями відстань у 120 км., знаходячись завжди в перших рядах разом з німецькими частинами. Він закликав солдат: «Народу потрібні такі Ваші героїчні і мужні дії для своєї упевненості в сьогоднішньому дні і в майбутньому... На тлі Вашого самопожертвування, Ваших заслуг наш головнокомандуючий і президент доктор Йозеф Тісо виведе нашу державу на місце під сонцем на століття і приведе її до нового світу і нової Європи, яку прокладає і створює для нас всіх великий Фюрер Адольф Гітлер»[20, s.40].

У телеграмі на ім'я командира «Швидкої дивізії» президент Словаччини Й. Тісо виразив своє «якнайглибше визнання і щире подяку за мужність і героїчне виконання обов'язку перед батьківщиною, за зміцнення словацької держави і забезпечення кращого майбутнього для словацького народу» [20, s.40].

Що ж до діяльності охоронної дивізії, то радянське командування так оцінювало дії словаків: «По отношению к нашим партизанам, не только тревоживших словаков, но и совершавших эффективные налеты на их штабы, и уничтоживших их обозы и отдельные гарнизоны, словаки были настроены крайне озлоблено, и всех партизан, попадавших к ним в руки, словаки беспощадно уничтожали. Действия партизан офицерско-фашистская пропаганда активно использовала для разжигания среди солдат антисоветских настроений и враждебности к Красной Армии, особенно широко используя все случаи истребления партизанами словаков, для запугивания последних советским пленом, где словаков, якобы ожидала такая же участь, как и тех из них, которые были захвачены партизанами» [16, арк.145-148]. Охоронна дивізія у другій половині 1942 р. охороняла залізничні лінії в Україні (Пінськ-Гомель, Київ-Коростень-Сарни). За свідченнями полонених, вона складалася з двох полків трьохбатальйонного складу і налічувала близько 13 тис. чол. [15, арк.127]. Разом з цим її частини вели бойові дії проти партизанських загонів, супроводжували колони постачання. 13 червня 1942 р. на аеродром Житомир прибула 11-а винищувальна ескадрилья, у складі якої було дванадцять Avia B-534, і 1-а розвідувальна ескадрилья, яка мала шість Letov S-328. Проте вони не були відправлені далі на фронт, а разом зі словацькими охоронними частинами, використовувалися для боротьби з партизанами.

Словак, який потрапив у полон, стверджував: «Командир 102-го пп охоронної дивізії підполковник Локшик в лютому або березні 1942 г. сжег несколько сел в районе Мозырь (140 км севернее Житомира) под предлогом борьбы с партизанами. Словацкие офицеры, знавшие подполковника Локшика, называли его за это свиньей»[15, арк.144].

В цілому, свідчення цивільного населення про словацькі війська, крім бійців охоронної дивізії, доводять їх толерантне ставлення до слов'ян (практично не грабували населення, не вбивали та не мучили полонених, медперсонал надавав допомогу пораненим радянським солдатам). На тлі негативного ставлення словаків до німців слід зазначити факти масового прояву дружелюбності словаків до місцевого населення тимчасово окупованих районів СРСР. Але, не дивлячись на це,

характер словацьких військ – окупанти, відповідно впливав на розвиток подій. Військовополонений Ф. Брезіна розповідав наступне: «Обращение словацких войск с местным населением в основном было хорошее. Кто стоял на квартирах у гражданских лиц, солдаты и офицеры обычно покупали или меняли нужные им продукты у населения. Реквизиция была запрещена. Однако были случаи грабежа частных граждан словацкими солдатами. Если об этих фактах узнавало командование – солдаты, виновные в мародерстве, поддавались наказанию» [17, арк.147-148,149зв.,224].

Не підтверджує правдивість четвертого міфу і статистика людських втрат Словаччини на Східному фронті з 22.06.1941 по 9.05.1945 рр., де вбито й померло від ран, хвороб, нещасних випадків (за радянськими даними) – 1565 словаків, потрапило у полон 5200 (за словацькими даними 4500). Крім того, більшість полонених взято у полон з березня по грудень (включно) 1943 р., у критичній для словацьких військ ситуації [21, с.359].

Це стосується й авіаційних словацьких з'єднань, які добре воювали на Східному фронті до осені 1943 р., як і німецькі. Так, пілоти 13-ї ескадрильї за 12 місяців зробили на Східному фронті близько 2600 бойових вильотів і отримали 215 підтверджених перемог і 29 непідтверджених [13]. До осені 1943 р. у авіаз'єднанні не було жодного дезертира. Звідки «демократичні історики» взяли дані про масовий переліт авіачастин на бік СРСР до словацького повстання 1944 р., невідомо, тим більше, що збереглися бойові журнали цих частин, які фіксують всі вильоти та втрати. Зараз вони навіть опубліковані і не треба звертатися до архівів (роботи історика авіації Михайла Олександровича Жирохова, 2011 р.) [22, с.58].

Ось витяг з бойового журналу з єдиними записами про дезертирство:

Дата	Літак	W.Nr.	Код	Пілот	Район втрати	Обставини
9.09.1943	Vf.109G4	19259	Жовта13	І. Добровольські	Нижньомалоросійська	Дезертир
9.09.1943	Vf.109G4	19347	Жовта 9	А. Матушек	Нижньомалоросійська	Дезертир
11.09.1943	Vf.109G4	14938	Жовта 2	А. Герич	Нижньомалоросійська	Дезертир

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Питання, чому Словаччина взагалі взяла участь у війні, саме по собі досить комплексне. Упродовж всієї своєї історії Словаччина жодного разу не мала в своєму розпорядженні власної державності. Сторіччями вона знаходилася під владою своїх сусідів. І раптом, після отримання під егідою Німеччини незалежності в березні 1939 р., у неї виникає можливість виразити свою подяку Німеччині, одночасно сподіваючись на те, що її солідарність буде Німеччиною позитивно оцінена, і Словаччина зможе отримати більш стабільну позицію на міжнародній арені, що допоможе їй в її не простих відносинах з Угорщиною. Німеччина поводитася зі Словаччиною так само, як і з іншими, більш вагомими союзниками, наприклад, Румунією та Угорщиною, переслідуючи свої цілі. Прийнявши Словаччину як єдину на даний момент слов'янську державу до складу своїх союзників, Німеччина змогла таким чином протидіяти утворенню фронту панслов'янської солідарності, демонструючи також, що в Новому Європейському порядку Гітлера є місце і для слов'янських націй. Тією ж концепцією панславізму користувалася і радянська пропаганда, щоб деморалізувати словаків, які йшли на боротьбу проти слов'ян.

Німеччина, проте, не зуміла скористатися успішним прикладом залучення Словаччини у свої ряди і досягти того, щоб до неї після Словаччини приєдналися інші, більші слов'янські народи, зокрема, наприклад, Україна.

Словацька армія, яка відокремилася від чехословацької армії у момент проголошення Словаччиною суверенітету, з самого початку свого існування знаходилася, як і вся Словацька держава, в сильній залежності від Німеччини. Брак власних кадрів, особливо це стосувалося середнього і вищого офіцерського складу, а також недостатня підготовка рядових солдат визначили її долю. Після перших успіхів перший удар словацькі частини отримали в двадцяті числа липня 1941 р. в ході битви під Ліповцем. Втрати, які зазнали там, виявилися найбільшими, які словацька армія протягом всього часу війни отримала в ході лише одного дня. Тривалі бої з радянськими частинами, успіхи словаків під Ростовом, восени 1942 р. підтвердили тим не менше високі бойові якості словацького контингенту і, на жаль, віддалили процес розпаду словацьких частин та їх перехід на бік РСЧА.

Союзницькі відносини з Німеччиною ставили під загрозу основи словацької державності і не могли відповідати національним інтересам країни з цієї точки зору (союз з Німеччиною, наприклад, не вберіг її від війни з Угорщиною та втрати територій у 1940 р.). Крім того, у Словаччині були всі шанси відмовитися від походу на Схід, як це зробила, наприклад, Болгарія, але власні амбіції, бажання «віддячити Німеччині за незалежність», підштовхнули словаків до неправильного вибору. Неминуче Словаччина вимушена була б проводити нацистську політику і по відношенню до народів, які опинилися під її контролем. Навряд чи керівникам країни, можливо, всупереч їх особистим переконанням, вдалося б залишитися осторонь гітлерівських планів расового перевлаштування світу. Але чи можна сказати, що це відповідало національним інтересам словаків? От чому нам здається, що спроби вичленити участь Словаччини із загального контексту II світової війни ведуть до помилкових оцінок і характеристик історичного процесу і ролі Словаччини в ньому.

Зважаючи на встановлені рамки нашої роботи, численних тем вдалося торкнутися лише побіжно, не приділяючи їм тієї уваги, якої вони за своєю значущістю заслуговують. До таких тем відноситься, наприклад, питання ідеологічної підготовки словацьких військових, опрацювання якого в Словаччині знаходиться лише на початковому етапі. Але також і питання, на перший погляд детально вивчені в період з п'ятдесятих до початку 90-х рр. 20-го ст., заслуговують чергової уваги і нового нейтрального розгляду, звільненого від будь-якого ідеологічного забарвлення. Сюди входить, разом з іншим, також і проблема утворення 1-го Чехословацького армійського корпусу в Бузулуці і його просування на захід, а також і роль у «Словацькому національному повстанні», тобто Карпато-Дуклінській операції, яка почалася 8 вересня 1944 р.

Недостатньо розроблені на сьогоднішній день теми є широким полем для подальшої роботи, для спільних досліджень істориків України, Росії, Словаччини, Німеччини та інших країн.

Література

1. BBC Russian: понедельник, 3 мая 2010 г., 09:25 GMT 13:25 МСК Союзники Третьего рейха – боеспособные и не очень / Артем Кречетников Би-би-си, Москва. [Електронний ресурс]. –

- Режим доступа: // www.pseudology.org 2. Lucas J. Hitlerovy horske jednotky / J. Lucas. Praha: Nase vojsko, 1994. – 233 s.
3. Kliment Ch. K. Germany's First Ally: Armed Forces of the Slovak State 1939-1945 / Ch. K. Kliment, B. Nakladal. – Atglen, 1998. – 208 p. Kliment Ch. K. Slovenská armada 1939-1945. / Ch. K. Kliment, B. Nakladal. – Praha, 2003. – 360 s.
4. Bystricky J. Nacisticke Nemecko a vznik Slovenskeho statu / J. Bystricky // *Vojenská historia*. – 2001. – № 2. Bystricky J. Rychla divizia na vychodnom fronte v roku 1942 / J. Bystricky // *Vojenská historia*. – 2001. – № 1. Bystricky J. Rychla (1. pesia) divizia na Kryme a v bojoch na juh od Kachovky / J. Bystricky // *Vojenská historia*. – 2003. – № 3. Bystricky J. Tazenie slovenskej armády na vychodnom fronte v roku 1941 / J. Bystricky // *Vojenská historia*. – 1998. – № 2. Bystricky J. Zaisfovacia divizia na okupovanom uzemi Ukrajiny a Bieloruska / J. Bystricky // *Vojenská historia*. – 1999. – № 4. Bystricky J. Zaisfovacia divizia na okupovanom uzemi Ukrajiny a Bieloruska (november 1942 október 1943) / J. Bystricky // *Vojenská historia*. – 2000. – №2-3.
5. Шмидт П. Словаки на Восточном фронте / П. Шмидт. – Воронеж: «Истоки», 2009. – 280 с.
6. 7 декабря 2009. Союзники Германии на Восточном фронте. Словакия / Александр Усовский. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: // www.pseudology.org.
7. Фуллер Д. Вторая мировая война 1939 – 1945 гг. / Д. Фуллер. – Смоленск, 2004. – 537 с.
8. Центральний архів міністерства оборони Російської федерації (далі ЦАМО). – Ф. 244. Оп. 2980. Спр. 149.
9. Ministerstvo narodnej obrany: Slovenska rychla divizia v bojoch proti Sovietom od 10. augusta do 21. novembra 1941. – Bratislava: MNO, 1942.
10. Turanec J. Slovenska RD v ofenzive od Miusu cez Rostov na Kaukaz. Armada v obrane a práci / J. Turanec. – Bratislava: MNO, 1944.
11. Katerba Z. Vojenske a politicke kroky predchadzajuce vstupu Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941 / Z. Katerba // *Vojenska historia*. – 2000. – № 2.
12. Bystricky J. Nacisticke Nemecko a vznik Slovenskeho Statu / J. Bystricky // *Vojenska historia*. – 2001. – № 2.
13. Bystricky J. Letka 13 v dokumentoch a obrazoch / J. Bystricky, P. Sumichrast. – Bratislava: Magnet Press Slovakia, 2004. – 120 s.
14. Тарас Д.А. Боевые награды союзников Германии во II мировой войне / Д.А. Тарас. – Минск: Харвест, 2003. – 144 с.
15. ЦАМО. – Ф. 32. Оп. 11306. Спр. 224.
16. ЦАМО. – Ф. 32. Оп. 11306. Спр. 302.
17. ЦАМО. – Ф. 32. Оп. 11306. Спр. 230.
18. Эббот П. Союзники Германии на Восточном фронте 1941-1945 / П. Эббот, Н. Томас, М. Чаппел. – М.: АСТ, 2001. – 61 с.
19. Geatty M. Situacia Sovietov mimoriadne vdina / M. Geatty. // *Slovenska politika*. – 28.07.1942. – № 168.
20. Bystricky J. Rychla divizia na vychodnom fronte v roku 1942 / J. Bystricky // *Vojenská historia*. – 2001. – № 1.
21. Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное издание / Г.Ф. Кривошеев, В.М. Андроников, П.Д. Буриков, В.В. Гуркин. – М.: Вече, 2009. – 384 с.
22. Жирохов М.А. Союзники Люфтваффе / М.А. Жирохов. – М.: Вече, 2011. – 336 с.
- Ладыга А.И. Дискуссионные аспекты участия словацкого военного контингента в войне против СССР (1941 – 1945 гг.)**
- Статья содержит материалы подготовленные на основе новых научных разработок отечественных и зарубежных ученых, а также архивных источников. Посвящена проблемам участия армий европейских союзников Германии в войне против СССР. Определены главные причины поражений и побед словацкой армии в боях против Красной армии на Восточном фронте в 1941-1945 гг.*
- Ключевые слова:** СССР, Европа, Словакия, война, фронт.

Випуск 35

Ladyga O.I. Debatable aspects referring to the participation of Slovak military contingent in war against the USSR (1941 – 1945)

In the article there are materials, which are prepared on the basis of new scientific investigation of Ukrainian and scientists and also on the base of the archives documents. It is dedicated to the problems of participation of the European allied armies of Germany in the Second World War against the USSR. Determined the role of Slovak military contingent in the fights against the Red Army. We consider the use of weapon and military equipment of Czechoslovakia on the Eastern Front in 1941-1945. Identified the main reasons of defeats and victories of Slovak army in the fights against the Red Army on the Eastern Front in 1941-1945. The attitude of author toward the European allied armies of Germany in the Second World War against the USSR.

Keywords: *USSR, Europe, Slovakia, war, battlefield.*

Рецензент: **Фомін А.І.**, док. істор. наук, професор.

Стаття подана
25.03.2012